

היבטים לשוניים בפרשת במדבר עט

דקדוקי קריאה בפרשה בהפטרה ובראשון של נשוא

א ז	לִיהוֹנָדָה: הַלֹּמֶ"ד בַּחִירָק מֵלֵא, אֵין לִבְטֹא שׁוּאָ תַּחַת הַיֹּ"ד שֶׁהִיא אֵינָה מְנוּקֶדֶת כֻּלָּל
א ח	לִישְׁשָׁכָר: יֵשׁ לִקְרֹא לִישְׁכָּר וְכֵן בְּכָל מְקוֹם, וְכֵן דּוֹבֵר עַל זֶה בַּפֶּרֶשֶׁת וַיֵּצֵא וּבִישְׁלַח
א י	פְּדָהצֹר: הֵה"א נָחָה וְאֵינָה נִקְרָאת, קְרֹא: פְּדָצוֹר
א יד	אֶלִּיסָף: הַלֹּמֶ"ד בְּשׁוּאָ נָח, יֵשׁ לִקְרֹא 'אֶל־יִסָּף'
א יח	וַיִּתְּלֶדּוּ: גְּעִיָּה בִּיֹ"ד וְהַלֹּמֶ"ד בְּשׁוּאָ נַח ¹
א כא	שֵׁשֶׁה וָאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת: יֵשׁ לְהֵאִיץ אֶת קְרִיאַת הַתִּיבָה הַמוֹטַעֲמַת בְּטַפְחָא
	לְהַסְמִיכָה לְתַבְרִיר וּלְהַדְגִּישׁ בְּכָךְ שֶׁשֶׁם עֵיקַר הַהִפְסָק ²
א מז	וְהַלֹּיִם: הַלֹּמֶ"ד בְּשׁוּאָ נַח. הִתְפַּקְדּוּ: הֵה"א בְּקִמְצָן קֶטֶן, כֵּן הַדְּבַר בְּהַמְשָׁךְ בִּלְג, הֵפ"א בְּקִמְצָן רַחֵב
	וְהַקִּרְיָן בְּשׁוּאָ נַע
ב יד	בֶּן־רְעוּאֵל: בְּתַחֲלִילַת הַפֶּרֶשָׁה הוֹפִיעַ 'רְעוּאֵל' בְּדִל"ת בְּמִקְוֶה בִּרְי"שׁ בַּחֲנוּכַת הַנְּשִׂאִים (סוּף נֶשֶׂא)
	וּבְמִסְעֵי הַמַּחֲנוֹת (י כ) שׁוֹב בְּדִל"ת
ב טז	וְשִׁנָּיִם: הַיֹּ"ד בַּחִירָק וּבְדִגֵּשׁ חֲזָק
ב כד	וּשְׁמִנַת־אֲלָפִים: הַעֲמָדָה קֵלָה בְּמ"ם בְּגִלְלֵי הַגְּעִיָּה שֶׁם
ב לא	לְמַחְנֶה דָּן: טַעַם נִסּוּג אַחֲרֵי לִמ"ם
ב יב	וְהָיוּ לִי: טַעַם נִסּוּג אַחֲרֵי לֵה"א
ג ב	בְּנֵי־אֶהֱרֹן: גְּעִיָּה בְּבִל"ת!
ג ג	הַמְּשָׁחִים: הַמ"ם דְּגוּשָׁה כְּדֵין אַחֲרֵי ה"א הַיִּדְעִיָּה, וְלִכֵּן הִיא בְּשׁוּאָ נַע אֵין כָּאֵן מְפַעֵל אוֹ מְפֻעֵל לְהַרְפוֹת
	אֶת הַמ"ם
ג ו	וְהַעֲמַדְתָּ: הַעֲמָדָה קֵלָה בֵּה"א לְמַנוּעַ הַבִּלְעָת הַעִי"ן הַחֲטוּפָה, הַדִּל"ת בְּשׁוּאָ נַח
ג יב	וְהָיוּ לִי: טַעַם נִסּוּג אַחֲרֵי לֵה"א
ג כז	הַעֲמָרְמִי: הֵה"א בְּפִתַח לֹא בְּקִמְצָן. הַעֲמָרְמִי: הֵה"א בְּקִמְצָן לֹא בְּסִגּוּל ה"א הַיִּדְעִיָּה סִגּוּלָה רַק לִפְנֵי
	גְּרוּנִית בְּקִמְצָן רַחֵב לֹא קִמְצָן חֲטוּף (קֶטֶן), הַעִי"ן בְּקִמְצָן קֶטֶן, לֹא בְּקִיבוּץ
ג לו	וְעַמְדִּיו וְאֲדָנָיו: וְיֹ"ו הַחִיבּוּר, לִפְנֵי פִתַח בְּשׁוּאָ, לִפְנֵי חֲטָף פִּתַח בְּפִתַח
ג מ	אֶת מִסְפָּר שְׁמַתָּם: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת אֶת
ג מא	בְּבִהְמָת: בִּל"ת רֵאשׁוֹנָה בְּשׁוּאָ וְלֹא בַּחִירָק
ד ג	כָּל־בָּא: 'בָּא' וְלֹא 'הָבָא', מִקְרָא יַחִיד שֶׁבּוֹ אֵין ה"א הַיִּדְעִיָּה לִפְנֵי הַתִּיבָה 'בָּא'
ד ו	וְשָׁמוֹ: בְּמַלְרַע וְכֵן הַדְּבַר גַּם בְּהַמְשָׁךְ
ד ז	קְשׁוֹת: שִׁי"ן שְׁמַאלִית

¹ עפ"י מסורת התימנים יש בגעיה ביו"ד כדי להניע את השווא שלאחריה

² הרבה פסוקים במקרא המציינים מספר כלשהו באלפים, מוטעים דרגא-תביר-טפחא-מרכא-סו"פ. כבר ציינו בעבר את הבעיה המתעוררת בקריאת צירוף זה של טעמים, בעיקר בקרב האשכנזים, כאשר התביר הוא בעל משקל מוזיקאלי משמעותי יותר מזה של הטפחא למרות שזו מפסיק בעל דרגה גבוהה יותר מזו של התביר, כך שעלול להשתמע כאילו כתוב 'שישה וארבעים, אלף וחמש מאות 1,546 ~ 'במקום 'שישה וארבעים אלף, וחמש מאות' = 46500

ד טו וְלֹא-יִגָּעוּ: גימ"ל בדגש חזק והשווא נע

ד יט וְחִיּוֹ: במלרע

הפטרות במדבר הושע ב:

ב וְשָׁמוּ: במלרע

ה וְשִׁתְּהָ: ההטעמה בת"ו פשטא מסומנת בשמאל האות האחרונה במילה³. צִיָּה: היר"ד בדגש חזק ובקמץ, אין לקרוא 'ציָה'

ח הַנְּגִי-שָׁד: נו"ן ראשונה בשווא נח, על אף הקושי, והשי"ן שמאלית

ט וּבִקְשָׁתֶם: במלעיל, הקו"ף רפויה ובשווא נח

יב וְאִישׁ לֹא-יִצְלִינָה מִיָּדִי: טעם טפחא בתיבת וְאִישׁ

יג כָּל-מְשׁוּשֶׁה: שי"ן שמאלית. חֲדָשָׁה: החי"ת בקמץ קטן. וְכָל: בטפחא ולא מוקף

יד וְתִאֲנַתָּה: הת"ו בשווא נח, למרות הקושי. וְאֶכְלָתֶם: במלעיל

טו וְתִעַד: במלעיל והת"ו פתוחה, מי שקורא בקמץ משנה משמעות

יז וְנִתְּתִי לָהּ: טעם נסוג אחר לת"ו הראשונה. וְעִנְיָתָה שְׁמָה: טעם נסוג אחר לעי"ן. וְכִיּוֹם עֲלוֹתָהּ

מֶאֱרֶץ-מִצְרַיִם: טעם טפחא בתיבת וְכִיּוֹם

יח וְלֹא-תִקְרָאִי-לִי עוֹד: צירוף קצת קשה, יש לשים לב למקום המרכא. בְּעֵלִי: עי"ן בשווא נח, לא בחטף

כא וְאַרְשִׁתִּיךָ: מלרע וכן בראש הפסוק הבא

כב וְיִדְעָתָ: העי"ן בפתח

ראשון של נשוא:

ד כג לְצַבָּא: הבי"ת רפויה

א ד וְאַתְכֶּם ניקוד מלה זו שונה מניקוד מלת אַתְכֶּם. כידוע פירוש רש"י על וַיִּתְּנָבְלוּ אֹתוֹ (בראשית לז, יח) – אֹתוֹ – כִּמוֹ 'אֹתוֹ', עָמוֹ; כְּלוֹמַר: אֲלוֹ. כְּלוֹמַר הַשְׁוֹאָה בֵּין 'אֹת' בְּמוֹבֵן עָם, ל'אֹת' הַבָּא לִפְנֵי מֹשֶׁה יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּכִינּוּי נִסְתֵּר אֹמְרִים מִמֶּנּוּ 'אֹתוֹ' [יִתְּנָן שֶׁעֵצָה הַשִּׁמּוֹשׁ בְּמִלִּים הָאֵלֶּה מִפְּחִיד חֶלֶק מִהִקְוָאִים, לִכֵּן נִבְאָר קִצְתָּ. יֵשׁ 'אֹת' לְרֹב לִפְנֵי מִקְבֵּל פְּעוּלָה כִּמוֹ שְׁמֵר אֶת הַדְּבָר (בראשית לז, יא); יֵשׁ 'אֹת' בְּמוֹבֵן 'עָם' רָעָה אֶת אֶחָיו (בראשית לז, ב), אֲחִיו אֵינָם צָאן הַצֵּרִיךְ רַעִיָּה, אֲלֵא הוּא עִם אֲחִיו רַעוּ צָאן; מֵה'אֹת' הָרִאשׁוֹן אֲפֻשֶׁר לֹמַר 'שְׁמֵר אֹתוֹ', מֵה'אֹת' הַשֵּׁנִי אֹמְרִים 'שְׁמֵר אֹתוֹ']. וְאַתְכֶּם מִתְּפַרֵּשׁ וְעִמְכֶּם. הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יְדוּעִים לְמַדִּי.

שאלה שנשאלה ב'שאל את הרב' AskRabbi@yeshiva.org.il

Question:

Question in dikduk:

The word "itchem" (with you) is very similar to the word "eschem".

³ כאשר המילה מוטעמת מלעיל מסומנת פשטא נוספת על האות המוטעמת. עם זאת, במילים שאין ספק במקום הטעם הסתפקו כתבי היד בפשטא בסוף המילה, והדפוסים סימנו גם במקרים האלה. למשל במילה נַח בראשית ח יג; ישעי' נד ט. המהר"ץ מגדולי תימן ומגדולי מדקדקה התעקש להטעים מילים אלה מלרע וכן נוהגים ההולכים בעקבותיו כמו "תורה קדומה". בתוכנת מפעל כתר בר-אילן מסמנים פשטא אחת [מה שלעניות דעתי לא נכון לעשות, כי עלול להטעות]. בפרויקט השו"ת מסומן כפול.

Why does the taf in "itchem" have a dagesh and the taf in "eschem" not have a dagesh? What is the difference between these 2 words? In both cases the taf is preceded by a tenua ketana and the taf is followed by the exact same letters.

Answer:

Shalom Abe,

Thank you for your very interesting question. My friend Dr. Yosef Peretz explained that the root of the word itchem is: אנ"ת (an"t), or others opine: אנ"ה (ana). There's a rule called the "dagesh mashlim" where the dagesh takes the place of the nun which falls as a result of the difficult pronunciation. Just like מנכיר (mankir= to know someone) becomes מכיר (makir with a dagesh in the kaf to replace the fallen nun), so too אנתה (anta) becomes אתה (ata with a dagesh in the tav). Accordingly, what should be אנתכם (intchem) becomes אתכם (itchem with a dagesh in the tav). This is different from the word אתכם (etchem), where the root is just 2 letters: א"ת (at) like the Aramaic ית (yt) where there is no falling nun to demand the dagesh.

With Love of Israel,

Rav Ari Shvat

השאלה היא למה אתכם בדגש בתי"ו לעומת אתכם שהתי"ו ללא דגש, השואל מציין שגם חירק וגם סגול הן תנועות קטנות. הערה זו נכונה שלא מצוי דגש אחרי תנועה גדולה בהברה שאינה מוטעמת. תנועה קטנה שאינה מוטעמת נוטה להברה סגורה ע"י שווא נח או דגש, כך שחסרון הדגש ב'אתכם' אינו טעון הסבר.

המשיב אומר בשם ד"ר יוסף פרץ שצורת אתכם מקורה בצורה קדומה של 'אנת' [כנראה בניקוד אנת] או 'אנה' [שכנראה נתקצרה ל'את'] ולכן בנטיית כמו אתי אתו אתכם וכד' הדגש מופיע, ומדמה לחסרי פ"נ שבא דגש להשלים נו"ן שנפלה [מכיר הוא משורש נכר, והדגש בכ"ף במקום הצורה השלמה מנכיר], כך גם אתכם במקום הצורה אנתכם. הצורה אתכם היא צורה פשוטה יותר בלי נו"ן סמויה. ע"כ מה שהבנתי מהשאלה והתשובה.

קשה לי להוכיח שהסבר זה אינו נכון, אולי הוא בנוי על מחקרים עמוקים בשפות השמיות וכד'. אך ספק אם עלי לקבלו. ההסבר הפשוט יותר הוא שכדי ליצור בידול בין המשמעים של 'את' הרי כשהוא בא במשמע 'עם' הוא מופיע בדגש.

בספר השורשים רד"ק מציין ש'את' יכול לבוא במקום כל מלות היחס או אותיות היחס (אל, מן, על וכו'), וכשבא במשמע 'עם' הוא בדגש. והוא גם מציין חריגים שבא במשמע 'עם' ואין דגש, אלא בצורה אותי אותו וכו'.

ותבוא במקום עם, הִיָּה רָעָה אֶת אָחִיו (בראשית לז, ב.), וְלֹא נִאֲמְנָה אֶת – אֵל רוּחוֹ (תהלים עח, ה.), אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ (שמות א, א.), ורבים כמוהם. וכשיתחבר עם הכנויים, **זה שפירושו 'עם' ידגש** אתי מלבנון פלה אתי מלבנון תבואי (שיר השירים ד, ח.), וְיָכַל לְדַבֵּר אֹתוֹ (בראשית יז, כב.), וְיָכַל מִשָּׁה מְדַבֵּר אִתָּם (שמות לד, לג.), וְאַתָּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמַטָּה (במדבר א, ד.), וְאַתָּנוּ תִּשְׁבּוּ (בראשית לד, י.). וזה יבוא במקום על, וְהִקְטִיר אֹתוֹ (מלכים א, ט, כה.), כמו עליו. ויבוא עם החולם בענין עם, אולי י"י אֹתִי (יהושע יד, יב.), וי"י אֹתִי כְגִבּוֹר עָרִיץ (ירמיה כ, יא.), לְעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הַחֹלְכִים אוֹתָךְ (שם יט, י.), וּבְדַבְרֵי אוֹתָךְ אֶפְתַּח אֶת – פִּיךָ (יחזקאל ג, כז.), וְגַם הֵיטִיב אֵין אוֹתָם (ירמיה י, ה.), וְנִדְרָשָׁה אֶת י"י מֵאוֹתוֹ (מלכים ב, ג, יא.), יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר י"י (שם ב, ג, יח.).

א נ טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישעי' וייס נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר – הפקד את הלויים וְאַתָּה הַפְּקֵד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל כְּלָיו וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הִמָּה וְשָׂאוֹ אֶת הַמִּשְׁכָּן וּו'. ברש"י: הפקד את הלויים, כתרגומו מני, לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו, כמו וַיִּפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים (אסתר ב, ג).

פשוטו של רש"י בקצרה

השורש 'פקד' מתפרש בעניינים שונים שאינם ניתנים להתפרש בפסוק שלפנינו, כגון ספירה, חסור, פקדון ועוד. אך עדיין יש מקום לפרש 'הפקד' מלשון ציווי ומצוה, כמו: **וְהָיָה פֶקֶד עָלַי לְבָנוֹת (עזרא א, ב)**, כלומר ואתה צוה את הלויים על משא המשכן. אלא שאם כן הי' צריך לתרגם כאן משורש 'פקד', וכמו שכתב ר' אליהו בחור במתורגמן: 'פקד', כל לשון ציווי מתורגם בלישנא פקידה. וכמו שתרגם פֶקֶדִי ה' (תהלים יט, ט), פקודיא. וזה שכתב רש"י: כתרומו מני, אם כן מוכח שאינו מלשון ציווי, ועל כרחך הוא לשון מנוי שררה על דבר שהיה ממונה עליו, שאף על פי ש'מני' מתפרש גם ספירה ומניין, הרי אי אפשר לפרש כך כאן, שאם כן נאמר כאן 'ואתה ספור את הלויים על משכן העדות', ואין לזה שום משמעות. ומביא רש"י סמך לדבריו, שמצאנו 'פקד' המשמש לעניין מינוי, כמו ופקד המלך פקידים, וכמו שחיבר רבי מנחם את הפסוק הזה לפסוק שלפנינו.

הפרשנים הקדומים המגיהים 'תרגומו' ולא 'כתרגומו'

בספר אמרי נועם (למהר"י דיליישקאש) ובמנחת יהודה (ריב"א) תמה: 'לא הבנתי איך התרגום מוכיח כן, שהרי אינו מחלק בתרגום בלשון פקידה בין אותו שהוא לשון מינוי וחשבון, כי תרגום של פֶקֶד אֶת בְּנֵי לֵוִי (במדבר ג, טו) הוא מני, וכן כולם. ואם נאמר שכ"ף כתרגומו טעות סופר הוא, וראוי ליכתב 'תרגומו מני' בלא כ"ף. ועל לשון התרגום שיש לו שני פנים בא רש"י ז"ל לפרש גם פתרוננו, אולי ניחא. – ורבי נתן שפירא באמרי שפר הביאו, וביאר: שמעתי נוכל לומר שרש"י לא הביא המתרגם כדי להוכיח ממנו שמלת הפקד הוא לשון מינוי שררה, אלא רק הביאו כדי לפרש אותו, שלא יחשוב חושב שמלת מני הוא מלשון מניין, אלא הוא לשון מינוי שררה. וביוסף דעת (פראג שס"ט) העיר על מה שרוצים להגיה: ואני בעניי מצאתי בכל ספרי רש"י הן קלף והן דפוס ישרן נושן מלת 'כתרגומו'.

א"ה. הדיון אם הגרסה היא 'כתרגומו' או 'תרגומו', כפי הנראה אינו קשור לכלל שיש במפרשי רש"י ש'כתרגומו' סותר את העברי' (רש"י מתכוון לשלול את המשמע הפשוט של המלה בהפנייתו לתרגום), אלא אם הגרסה היא 'כתרגומו' רש"י מפרש כתרגום, ואם תרגומו הוא מפנה אותנו לתרגום כדי לעיין בדבריו כמו שרש"י מפרש קטעים מהתרגום בברכות יעקב בסוף ספר בראשית ועוד.

הפרשנים הקדומים המחלקים בין 'מני' דגושה לשאינה דגושה

עוד פירש באמרי נועם בלי לשבש הגירסא, שכוונת רש"י ז"ל באומרו 'כתרגומו', ר"ל שמלת 'מְנִי' [או מְנִי] הנון דגושה, והיא מלשון פקידות ושררה, וכשהיא מלשון מניין התרגום הוא מְנִי בלא דגש, והשתא ניחא לשון רש"י. ובאמרי שפר ביאר: שמה שאמר רש"י 'כתרגומו מני' כוונתו לומר 'מני' בדגש. וא"כ יש ראייה מן המתרגם שהוא לשון מינוי שררה, שאילו היה לשון מניין, היה התרגום שלו 'מני' רפה בלא דגש. וכעין זה כתב רבי וואלף היידנהיים בביאורו 'הבנת המקרא' ביאר: 'רצונו לומר שאין תרגומו מְנִי מבנין הקל, שהוא לשון מניין, אבל תרגומו מְנִי [אולי צ"ל מְנִי, כמו שהוא בתרגום גם במהדורות] מבנין הכבד הדגש בארמי, שהוא לשון מינוי ושררה'. ואילו בצדה לדרך (לבעל באר שבע) מעיר: 'ובאמת [מה שהקשו שגם על לשון מניין תרגומו מני, ומה תיקן רש"י ב'כתרגומו']⁴, לא קשיא מידי, תרגומו של מניין מְנִי בשוא ושל מינוי בפתח המ"ם. – אך כמדומה שקשה לומר שרש"י בביאורו, קיצר כל כך, וסמך על הלומד שירגיש שרק כאן הנ' דגושה, ושידע את החילוק בארמית בין מני דגושה

⁴ א"ה. שוחחתי עם תלמיד חכמים מבין בדבר על נוסחאות התרגום השונות [מודעת זאת, שהנוסח בחומשים הרגילים לקוי מאוד, גם ברוב החומשים 'שנים מקרא ואחד תרגום' (לרבות 'איש מצליח'), ומי שרוצה לקיים את ההלכה – עליו לקרוא מתרגום מדויק שהוא לרוב נוסח התאג' התימני, או בנוסחאות הבנויות עליו כמו מוסד הרב קוק 'תורת חיים' או במפעל הכתר של בר-אילן בדפוס ובמרשת, או מכון ממרא במרשת. נוסח שו"ת בר-אילן לא בדקתי], והזכרתי לו את נוסח התרגום של רוו"ה, אותו תלמיד חכמים ביקש ממני סליחה על שהפסק אותי, והעיר שלדעתו לא יתכן שנוסח כה לקוי של תרגום יצא מידי רוו"ה! ומעניין לעניין, זליגמן בר מעיר שלא כל אדם זוכה לשני שולחנות, ולדעתו רוו"ה נצטיין בדקדוק עברי ולא בדקדוק ארמי.

לשאונה דגושה, ובכללי דקדוק ארמי בין מְנִי לְמִנִּי, וידיעתו זו תביא אותו להבין מדוע אין 'הפקד' מתפרש מלשון מניין.

הפרשנים שבא לומר שאינו לשון 'זכירה' 'חסרון' 'פקדון' 'מניין'

עוד כתב הגר"ש באמרי שפר: ועוד נראה לע"ד, שלא היתה כוונת רש"י להביא ראיה מן המתרגם שמלת הפקד הוא לשון מנוי שררה, ולא לשון מניין, אלא רק בא לפרש שלא יחשוב חושב שהוא עניין זכירה והשגחה על הדברים, כמו פקד את שרה, וכיוצא בו [כמו שהביא הרד"ק בריש שרש 'פקד', שהוא והדומים לו עניינם זכירה והשגחה על הדבר]. או עניין חסרון, כמו [ו]לֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ (במדבר לא, מט), וכיוצא בו. או עניין גניזה והנחה, מלשון פקדון. אלא פירושו כתרומתו מני, שפירושו או לשון מנוי שררה, או לשון מנין, ולא לשון זכירה והשגחה או לשון חסרון או לשון פקידה. ומפני שעדיין יש לומר שהוא לשון מניין, הוצרך לפרש שהוא לשון מנוי שררה כו' ולא לשון מניין, ואין לו מזה שום ראיה מן המתרגם שהוא דווקא לשון מינוי שררה כו' ולא לשון מניין, רק שאין עניינו מלשון זכירה והשגחה, או לשון חסרון, או לשון פקדון. וכן פירש בשפתי חכמים. – וכעין זה בבאר רחובות, וסיים: ורצה לומר דמצינו גם כן דשורש פקד משמש לעניין שררה, כמו ויפקד המלך פקידים. ואתה הפקד, 'דוא ביפעל אדר ער ווייל אדר זעטע די לויס' [= אתה תן פקודה, או בחר, או מנה את הלויים]. – ואם כן הכריע רש"י מדעתו הרחבה שאין הפקד לשון מנין, בלי שהסתמך על התרגום.

הפליאה בפירושים הנ"ל

ובעניי לא הבנתי מדוע צריך רש"י להודיענו שאין הפקד לשון ספירה ומניין, וכן שאר העניינים, וכי יעלה על הדעת לפרש: ואתה 'ספור' את הלויים על משכן העדות ועל כל כליו וגו' והמה ישאו את המשכן. או ואתה 'הזכר' את הלויים על משכן העדות ועל כל כליו וגו' והמה ישאו את המשכן. וכמובן שאין צורך להודיע שלא נפרש ואתה 'הטמן' את הלויים, או 'החסר' את הלויים, או 'עשה מהם פקדון'. עד שהוזקק רש"י להוכיח מהתרגום ומפסוק שאינו כן. – והמהר"ל בגור אריה כתב: כתרומתו מני, פירוש שאינו לשון מנין, שהרי אחריו על משכן העדות. וכמדומה שכוונתו שגם התרגום על כרחך כוונתו אינה ללשון מנין, שהרי אין לזה שום מובן בהמשך הפסוק.

מחברות 'פקד' לפי רבי מנחם

ונראה בס"ד כשנתבונן במחברות מנחם: 'פקד', מתחלק לד' מחלקות, האחד, ואתה הפקד את הלויים. ויפקד המלך פקידים. השני, ולא נפקד ממנו איש, כמו לא נחסר השלישי, פקודי ה' ישרים (תהלים יט, ט), כִּי פִקְדֵיךָ נִצְרָתִי (תהלים קיט, נו/ק). הרביעי, ויפקדם בְּטִלְאִים (שמואל א, טו, ד), פִּקְדֵיהֶם לְמִטָּה רְאוּבֵן (במדבר א, כא). – חיבר רבי מנחם את 'הפקד' במחברות הראשונה, שמבוארת מהפסוק השני שהיא מעניין מינוי פקידים.

'הפקד' כאן יכול להתפרש 'ציווי' או 'מינוי'

כבר כתבתי לעיל שאי אפשר לטעות ולשייך 'הפקד' אל המחברות השנית, ואתה 'החסר' את הלויים. וכן שאי אפשר לפרש כמחברות הרביעית, ואתה 'ספור' את הלויים. כשם שאי אפשר לשייכו לפסוקים שעניינם 'פקדון, הטמנה, גניזה והנחה', שהביאום רבי יונה והרד"ק בשרשו, [ולא הובאו ע"י רבי מנחם]. אולם עדיין היה מקום לשייך 'הפקד' למחברות השלישית שהיא מלשון 'מצוות וציווי', והרד"ק בשרשו כלל בעניין זה והוא פקד עלי (עזרא א, ב) שתרגומו 'ציוה', [ואף שאין תרגום לעזרא, כוונתו כמ"ר רבי יונה בשרשו] זה דומה ללשון ארמית, שהוא אומר בתרגום עַתָּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא כד, ב), פקד ית בני ישראל. והגרש"א ורטהיימר ב'באור שמות הנרדפים' כתב ש'פקד' הוא יותר מציווי, כמו פקודת המלך, פקודה חזקה שאין לדחותה. – ואם כן היה מקום לפרש 'ואתה צוה [בפקודה] את הלויים על משכן וגו'. אלא שכבר כתב ר' אליהו בחור במתורגמן: 'פקד', ..., כל לשון ציווי מתורגם בלישנא פקידה, וכמו שתרגם פקודי ה',

פקודיא. והרי כאן לא תורגם משורש 'פקד', אלא 'מני', ואם כן על כרחך אינו לשון ציווי, אלא לשון 'מנוי שדרה על דבר שהוא ממונה עליו'. שהוא העניין היחיד של 'פקד' [מלבד ציווי] שניתן לפרש בו את הפסוק. – וזה שכתב רש"י: כתרומתו מני, אם כן מוכח שאינו מלשון ציווי, ועל כרחך הוא לשון מנוי שדרה על דבר שהוא ממונה עליו, ולא הוצרך לבאר שאינו לשון ספירה ומניין, שאין לו כאן שום משמעות.

הראיה מוּזְפָקְד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים

ורש"י מביא כהשוואה ל'הפקד' מלשון מינוי: כמו וּפְקַד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים, שבאסתר. והוא הפסוק שחיבר רבי מנחם לפסוק שלפנינו. ונתנו המפרשים מספר הסברים למה העדיף רש"י את הפסוק המאוחר, ולא את הפסוק המקביל בתורה בפרשת מקץ, יַעֲשֶׂה פְּרָעָה וַיִּפְקֵד פְּקִידִים עַל הָאָרֶץ. למעשה לדידי אין זו קושיה, כי רש"י במאות מקומות הביא כמקבילות וכראיות את הפסוקים שמצא במחברת מנחם בעניין, ולא הביא פסוקים אחרים, למרות שיתכן שיש בהם עדיפות מה על הפסוקים שהביא. וכמדומה שעדיין לא נמצא הסבר לשיקוליו של רבי מנחם בבחירת הפסוקים. – אולם לדברינו לעיל, יתכן שכיון שרש"י בא לומר ש'הפקד' אינו 'צווה' אלא 'מנה', הרי בפסוק יַעֲשֶׂה פְּרָעָה וַיִּפְקֵד פְּקִידִים עַל הָאָרֶץ וַחֲמֵשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְעַת שָׁנִים הַשְּׂבָעִי וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֶבֶל וגו', שברור שהקיבוץ מוטל על כל אנשי המדינה, אלא שיש צורך לזרזם ולצוותם לקיים את מאמרו המלך, ניתן לפרש: יעשה פרעה, ויצווה מצווים על [אנשי] הארץ, [ויצוו שכולם] יקבצו את כל אוכל וכו'. ואין הכרח לפרש ימנה פרעה ממונים. אבל באסתר נאמר: יִבְקֹשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעֻזָּת טוֹבוֹת מֵרָאָה. וַיִּפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל מְדִינַת מְלֻכְתּוֹ וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל נְעֻזָּה, מובן שמלאכת הקיבוץ אינה מוטלת על אנשי המדינה, אלא על ממונים שבכל מדינה, לכן לא ניתן לפרש ויצוו המלך מצווים בכל המדינות [וכלם] יקבצו כל נערה. ועל כרחך לפרש ימנה המלך ממונים בכל מדינות מלכותו, ויקבצו הממונים את כל נערה וכו'. על כן העדיף רש"י [בעקבות רבי מנחם] להביא פסוק זה.

ב ג המשך טיפת דיו של רש"י קדמה מזרחה

וַחֲחִיטִים קִדְמָה מְזֻרְחָה דָּגָל מְקַנָּה יְחֻדָּה (במדבר ב, ג). רש"י: קדמה, לפנים הקרויה קדם, ואיזו זו, כוח מזרחית. והמערכ כרוי אחור.

מקבילות בפירושו של רש"י

הצירוף 'קדמה מזרחה' מופיע בתנ"ך חמש פעמים. א, בחצר המשכן (שמות כז, יג): וְרִחַב יְחֻדָּה לְפָנֵי קִדְמָה מְזֻרְחָה חֲמִשָּׁים אַמָּה. וברש"י: לְפָנֵי קִדְמָה מְזֻרְחָה, פני המזרח קרוי קדם, לשון פנים. אחור, לשון אחוריים. לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים, ומערב קרוי אחור, כמו דתרגם אונקלוס (דברים יא, כד) הים האחרון ימא מערבא. ב, ונשנה בחצר המשכן (שם לח, יג), ג, בדגלי מחנה ישראל (באן, ד, בנחלת בני ראובן וגד (במדבר לד, טו) שְׁנֵי הַמִּטּוֹת וגו' לָקְחוּ נִחְלָתָם מֵעֵבֶר לִירֵדָה יִרְחוֹ קִדְמָה מְזֻרְחָה. וברש"י: קדמה מזרחה, אל פני העולם שהם צמחה, שרוב מזרחית קרויה פנים, ומערבית קרויה אחור, לפיכך דרום לימין ופון לשמאל. ה, בתיאור גבולי ארץ ישראל (יהושע יט, יג): וּמִשָּׁם עָבַר קִדְמָה מְזֻרְחָה וגו'. כמו כן נמצאים שתי תיבות אלו יחדיו בפסוק (במדבר ג, לח): וַחֲחִיטִים לְפָנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְמָה לְפָנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מְזֻרְחָה.

'קדם' קודם או קדימה שהוא מזרח

כבר בפעם הראשונה שזכרת המילה 'קדם' בתורה (בראשית ב, ח): וַיֵּשֶׁב ה' אֱלֹהִים בְּעֵדֶן מִקְדֶּשׁ, תירגם אונקלוס מלקדמין, שתרגומו 'בזמן קודם'. [ועל דרך זו שאר התרגומים]. וכן תירגמו כל התרגומים. [אבל כש'קדם' משמעותו מזרח תורגם 'מִדְיָנָה', ראה תרגום 'חר הקדם' (בראשית י, לו). וזריחה תורגמה וְדִנְחָה, ראה תרגום 'ויזרח לו השמש' (שם לב, לב)]. אבל רש"י פירש 'מקדם' 'במזרח', שמורה על קידמת המקום: מקדם, כמזרחו של עדן נטע את הגן. וכן שם (ג, כד) וַיִּשְׁכֵּן מִקְדָּם לָגַן אֶת הַפְּרִי, תרגם אונקלוס: ואשרי מלקדמין לגנתא דעדן ית כרוביא. ורש"י פירש: וישכן מקדם לגן עדן, כמזרחו של גן עדן, חוץ לגן. ופירש המזרחי: לא כמו שתרגמו אונקלוס

'מלקדמין', שהוא אליבא דמאן דאמר (בראשית רבה כא, ט) קודם גן עדן נבראו המלאכים. – ובמקומות רבים חלוקים המפרשים והתרגומים במשמעות קדם, ואכמ"ל.

משמעויות 'קדם' לרבי יונה ורד"ק

רבינו יונה ו' ג'נאח בשרש 'קדם' כתב: **בְּיָמֵי קְדֻמֵּינִים** (יחזקאל לח, יז), ..., **מִי קְדִימִי וְאֶשְׁלֵם** (איוב מא, ג), ענין זה ההתחלה וההקדמה. **אֲשֶׁר לֹא קִדְמוּ אֲתָכֶם** (דברים כג, ה), ענין הכל, הפגישה והפגיעה.... גן בעדן מקדם, וישק מקדם לגן עדן.... הכל פאת מזרח.... – חילקם לשלש מחלקות, והשלישית מזרח. אך הרד"ק בשרשיו חולק עליו, וכתב על שתי המחלקות הראשונות: כלם ענין הקדמה וידוע הוא. ורבי יונה חלקם לשני ענינים, ואין צורך, כי פירוש קדמה פָּנֵי הַכְרִיעָה (תהלים יז, ג). הזדמן לפניו בקצף וחרונך והכריעהו. וכן כי תִּקְדְּמוּ בְּרִכּוֹת טוֹב (תהלים כא, ד), וההזמנה היא ההקדמה. ולעניין אחר הוא משייד רק את אלו שמשמעותן פאת מזרח.

לראב"ע 'קדמה מזרחה' קדמת המזרח

לפי החלוקה של בעלי השרשים, לכאורה עלינו לפרש את 'קדמה' שנאמר בצמוד ל'מזרחה', מעניין קדימה והתחלה, שאם נפרשה 'מזרח', יש כאן כפל לשון שאין לו מובן. ואכן בדרך זו פירש האבן עזרא (כאן): קדמה מזרחה, תחלת מזרח. כמו כן מצאנו כפל מעין זה בחצר המשכן, ועשית לפאת נגב תימנה (שמות כז, ט), שהרי נגב ותימן משמעותם דרום. – ולהלן (ג, לה) קדמה לפני אהל מועד מזרחה, פירש [העתקתי ע"פ כת"י רומי (עמ' 172 באוצה"ח) ופריס (168) (עמ' רצג) שנוסחתם מתוקנת כנוסחת המוטוט]: קדמה מזרחה, הוא מזרח השמש, במקום התחברות העגולות, והנה היא אמצעית, [ונפירש מוטוט: רצה לומר מקום התחברות משה היום עם עגולת המזלות, והוא מזרח נקודת השיווי, כי מזרחיים הרבה יש לימינה ולשמאלה. והמזרח האמיתי הוא מזרח נקודת השיווי האמצעי, וזה טעם והנה הוא אמצעי]. והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם, עכ"ל האבן עזרא. – וביאר בבאר יצחק (שרים) תחילת המזרח לאפוקי מפירש"י שפירש מזרחה ביאור קדמה הוא. לזה פירש תחילת מזרח, כי ראשי המזרחים ג', אחד בתחילת מזרח בצד צפון, וא' באמצע, ואחד בצד דרום. וכן פירש הרב בפרשת תרומה.

שלשה ראשי מזרח יש

ובפרשת תרומה מרחיב האבן עזרא ומבאר: ועשית לפאת נגב תימנה, מצאנו כתוב קדמה מזרחה (להלן, ג), וידענו כי ראשי המזרחים שלשה, האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי, שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום. והשני כנגד הקו השווה שהוא ראש טלה ומאזניים, והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות השמש [לפאת] צפון. וככה נגבה תימנה, דרום [הדרום]. ותימנה מגזרת ימין, צָפוֹן וְיָמִין אֵתָהּ בְּרֹאשָׁם (תהלים פט, יג) – ופירש בעזרה להבין: ויהיה פירוש קדמה מזרחה אמצע המזרח, שהוא הקדם של מזרח, וכן נגבה תימנה הוא אמצע הדרום. אך כמדומה שכוונת האבן עזרא מבוארת (ע"פ הבאר יצחק) שהמזרח מתחיל מפאתי מערב, שהרי אדם העומד במערב כל העולם שלפניו נחשב מזרח. ואם כן מנקודת מזל גדי שהיא הנקודה שמתחת לה שוקעת השמש בפאתי דרום, כבר נחשב מזרח, והוא החל מהקו המתוח בין גדי למאזניים. והמזרח האמצעי הוא השטח שבין טלה למאזניים [נראה כוונתו לשטח שבין קו טלה-סרטן לקו מאזניים-גדי], שבו זורחת השמש במשך היום. והמזרח השלישי, כנגד ראש סרטן, שם מתחילה הזריחה. כלומר השטח שממזרח קו סרטן-טלה. והוא אמצעי, שמהלך בין דרום וצפון. ואם כן 'קדמה מזרחה', תחלת המזרח' הוא 'מזרח המזרח', המזרח הקדמי ביותר. שבניגוד למזרחים האחרים שהם סמוכים לפאת מערב או דרום, מזרח זה הוא באמצע, בין צפון לדרום. ובנוסחת כתה"י מבאר כך גם את 'נגב תימנה' שהכוונה ל'דרום הדרום'.

לראב"ע המטות חנו זה אחר זה בכל צד

ונראה שלדעת הראב"ע, 'קדמה מזרחה' בא ללמדנו שבכל מקומות אלו המכוון הוא לאמצע תחילת המזרח, הן החצר משוכה לאמצע קדמת המזרח, וכן בחניית הדגלים היה מטה

יהודה בקידמת השטח, ולפי זה שלשת מטות דגל יהודה לא חנו ברוחב אחד, אלא זה אחר זה, מטה יהודה היה בראש המזרח, ועליו, כלומר מאחוריו, מטה יששכר, ועליו, מאחוריו מטה זבולון. ואחריהם המשכן, כשבנינו לבין סוף דגל יהודה שהוא מטה זבולון, חונים משה ואהרן ובניו. וכן לצד דרום חנה הראשון לכיוון מזרח דגל ראובן, וממערב לו מטה שמעון, וממערב לו מטה גד. וכן במערב ובצפון. וכן גבול הארץ היה משוך הרבה לקדמת המזרח, ולא משוך מעט לצד מזרח. – ורש"י לקמן במסע הדגלים (בהעלותך י, כה) מביא ירושלמי (עירובין פ"ה, א) שנחלקו אם כמו תיבה היו מהלכין, כלומר שגם בהליכה היו דגלי ראובן ודן מהלכין בצדי המשכן, אלא שמתוך שבני דן מרובים היו, נמשך הילוכם גם אחרי מסע בני אפרים שממערב, כסדר חנייתן. נאבל בכל דגל הלכו השבטים זה אחר זה, ולא זה לצד זה, או כקורה היו מהלכין, דגל אחר דגל, ולא נסעו לצדי המשכן, עיי"ש.

לרמב"ן ורד"ק 'קדמה מזרחה' קדמה שהיא מזרחה

אבל הרמב"ן (שמות כו, יח) פירש: וטעם קדמה מזרחה, כי לשון הקודש יקרא למזרח קדם, כענין ומדות מחוץ לעיר את פאת קדמה (במדבר לה, ה). ויקרא למערב אחור, כענין שנאמר (איוב כג, ח) הֲנִן קִדְם אַחֲרָיִךְ וְאַחֲרֵי וְאַחֲרֵי וְלֹא אֲבִין לוֹ. וכן עד הַיָּם הָאֲחֵרִים (דברים לד, ב), המערבי. ושניהם כנויים, כי יתפוש הלשון כנויין באדם הפונה אל אור השמש. וכן יאמר וַיֵּהָיו לְאַחֲרֵי וְלֹא לְפָנִים (ירמיה ז, כד). ויקרא הדרום נגב, בהיותו נגוב מפני החום. ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי, ויבאר אותו בשם, יאמר קדמה, שהוא כנוי, ויבאר מזרחה, שהוא השם. ואמר נגבה, בכנוי, ויבאר תימנה, הוא השם. גם הרד"ק בפרש' קדם' כתב: קדמה מזרחה, כפול לבאר, כי יותר מבואר וידוע לשון מזרח מלשון קדם. וכן נגבה תימנה. וַיֵּהָיו לְאַחֲרֵי וְלֹא לְפָנִים (דניאל ח, כא).

לרש"י 'קדמה מזרחה' צד הקדמי שכאן הוא במזרח

אבל כשנתבונן ברש"י בכל המקומות הללו נראה שמאחר ו'קדם' משמעותו 'מזרח' כיון שהוא פני העולם, וקדם הוא כינוי לפנים. לכן במקום שהיינו יכולים לפרש את 'קדם' במשמעות 'פנים' אף אם נוטים לצד אחר, כגון אם היו מעמידים את המשכן כשפניו [=פתחו] לצפון, היה 'קדם המשכן' צד צפון. לכן הוצרך להדגיש 'קדמה שהוא מזרחה'. וכן בכל חניה הוצרכו להקים את המשכן כשפניו למזרח, ולכך אף 'פאת קדמה' של רוחב החצר היתה 'מזרחה'. וכן שני המטות לקחו נחלתם מעבר לירדן בצד 'קדם' לארץ ישראל. שהוא צד פני הארץ, שהם מזרח, שהרי מערב הוא צד אחור, ונטלו רק 'קדמה מזרחה', אולי בא ללמד שלא לקחו את המזרח שבצד צפון או דרום של ארץ ישראל, אלא רק כנגד פני ארץ ישראל.

וכתב בטעמא דקרא (מהגרר"ק [=הגאון ר' חיים קניבסקי] שליט"א): קדמה מזרחה, הטעם שהוצרך לכתוב שניהם, י"ל דהנה זה הסדר רק כשהולכין לצד מזרח, אבל כשהלכו לצד צפון ישתנה כל הסדר. נעניין תוס' ערכין (טו, א ד"ה כשם) ובדברים (ב, ג) פנו לכם צפונה והי' מוכרח להיות יהודא לצפון, כדי שיהי הראשון. ולכך כתיב כאן קדמה, דרך כשהולכין קדמה, אז יהודה מזרחה.

ע"כ טיפת דיו של רש"י. ברשותי מאמרים נוספים על הפרשה וישולבו בע"ה בפרשות אחרות. ועוד חזון למועד.

ד כ וְלֹא יָבֹאוּ לְרֵאוֹת פְּבַלְעַת אֶת הַקֹּדֶשׁ וַיִּמָּתוּ: שאלו אברכי כולל בית דוד מדוע אסרה תורה לבני קהת לראות את כלי הקודש בעת שמכסים אותם, בעוד שלזרים מותרת ראיית כלי המקדש, שהרי היו מראים לעולי רגלים את השולחן ועוד.

ותרצו, ואפשר, שבני קהת, משום שהיו שוהים כל הזמן ביחד עם כלי המקדש, בנשאם על כתפם וטרחתם מסביב להם, הרי אם היה מותר להם לראות בכל עת ובכל שעה ולהנות מזיו יופים – קיימת סכנה שמא יהיה לבם גס בהם וישכחו לרגע את עוצמת קדושתם. אשר על כן הטילה עליהם התורה את האיסור "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו", וחייבים הם לזכור בכל רגע את האזהרה החמורה כדי שח"ו לא יבולע להם. לא כן בני ישראל אשר באים באימה ופחד ברגלים לעלות להר ה' ומרימים לפנייהם הפרוכת ומגביהים את השולחן ועומדים הם ברגעים אלה לאחר חודשים של הכנה נפשית וצימאון לקדושה, אזי אין כל חשש שלבם יהיה גס בכלים.

א"ה. הקפדת התורה כאן היא על הארון ולא על השולחן והמנורה. מכל מקום מצינו שדויד העלה את הארון לירושלים, ולא כתוב שהיה מכוסה.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺